

Eleştirilmeyen

Feyza HEPÇİLİNGİRLER*

“Bizde eleştiri yok.”

“Eleştirmen de yok.”

“Eleştiri kültürümüz gelişmemiş.”

“Eleştirel düşünmeye alışık değiliz.”

“Eğitim sistemimiz eleştirel düşünceyi geliştirmeye yönelik değil.”



Ne çok duyarız bu sözleri. Gerçi eleştiri yokluğundan yakınlar, genellikle beklediği (eleştiriye değil) övgüyü alamadığı için yakın olan yazarlardır ama bu durum yukarıdaki saptamaların doğruluğuna gölge düşürmez.

Bizde eleştiri (pek) yoktur gerçekten. Çünkü eleştirmek külfetli bir iştir. Eleştireceğiniz tür her ne ise o konuda donanımlı olmanız gerek. O türün yerli ve yabancı örneklerinden pek çoğunu okumuş olacaksınız; geçmiş ve bugün ile ilgili bilginiz, gelecekteki yönelimleriyle ilgili sezginiz olacak. İşin buraya kadar olan bölümü, yalnızca altyapı oluşturmak için... Sonrasında ele alacağımız yapıtı hangi eleştiri kuramına göre inceleyeceğimiz önemli. Yaklaşımınız hangi kurama göre olursa olsun söz konusu kitabı defalarca okumanız, didik didik etmeniz, okurken sayfalar dolusu not almanız gerekecek. Yazdığınız, gönül almak için yazılmış övgü yazısı, kitap tanıtma yazısı ya da ısmarlama bir yazı değilse “ele-ş-tir-mek” sözcüğünün köküne uygun olarak elemek, artıları, eksileri ortaya koymak zorundasınız. Artılar tamam; ama ya eksiler? Eleştirdiğiniz kişinin hoşuna gitmeyeceği gibi, o ve yakın dostları arasından yeni düşmanlar edinmenize bile yol açabilecek.

Eleştirmenliğe soyunan kişi bütün bu zorlu uğraşı göze almak zorunda.

Ne için? Sevilmemeyi, girdiği ortamda “Ya bana da dil uzatırsa! Benim kitabımı da yerden yere vurursa!” (Olumsuz eleştirilerinin daima böyle algılanacağından hiç kuşumuz yok) diye endişeyle karşılaşmayı, çevresinde bir ürküntü halesiyle dolaşmayı kim ister? Üstelik eleştiri kitabı pek okunmaz, hiç satılmazken... Eliniz kalem tutuyorsa (lafın gelişi... Yazmaya hevesiniz, bir de bilgisayarınız varsa) çocuk kitabı yazarınız. Niye eleştiri yazasınız ki! Gayet iyi biliyoruz, çocuğuna kitap almaya istekli anne-baba çoktur ama çocuğunun okuyacağı kitabı eleştiren bir kitaba para veren; para verdiği yetmezmiş gibi, bir de oturup bu kitabı okuyan anne-baba (yoktur, demeye dilim varmıyor ama) azdır. Çocuğa kitap almanın ek bir harcama sayıldığı, bir özveri olduğu zamanlarda bile, çocuğuna kitap almak anne-babanın kendisini iyi hissetmesini sağlar. Ancak eleştiri kitabını okuyacak olan, çocuk değildir. Her şeylere zaman bulan ama kitap okuyacak zamanı bir türlü bulamayan anne-babalara eleştiri kitabını kolay kolay okutamazsınız. Yaptığı işi ciddiye alan çocuk kitabı yazarları okuyabilir kitabınızı ve zaten okumalıdır. Bir

* Yazar, eleştirmen, emekli öğretim görevlisi.

de akademisyenler varlığından haberdar olacaklar; tez çalışmalarında kaynak göstermek, alıntı yapmak için kitabımıza başvurabileceklerdir. Ne var ki onların da kendi içlerindeki bu çalışmalarından toplumu yararlandıklarına pek rastlanmaz. Görüldüğü gibi, zahmeti çok, getirisi yok bir uğraştır çocuk kitabı eleştirirliği yapmak. Pek revaçta olmamasının nedenlerinden biri de bu olsa gerektir.

Eleştiri kültürümüze gelince... İster kabul edelim ister etmeyelim “medhiye” kültüründen geliyoruz. Divan edebiyatındaki kasidede “kasd edilen”, övgüden başka nedir? Çok da eski değil, yüz yıl öncesine kadar kendisini, “hak-i payınız, kulunuz, köleniz” diye küçülterek karşısındakini “zat-ı âli” düzeyine yükselten kişiler yaşamıyor muydu bu topraklarda? “Hiciv” ya da “yergi” de yabancıymız değil. Hicivleri yüzünden kellesini kaybedenleri, görevinden alınan, memleketinden sürülenleri anımsatmaya gerek yok. Övmek ya da yermek... Ya göklere çıkarmak ya yerin dibine batırmak... Her ikisinde de köklü bir geçmişe sahibiz; ne var ki bunları nesnel eleştiri kavramının kapsamına sokmak, o kavrama haksızlık olur. Eski edebiyatımızda “tenkit”in, “tehdit” ile karşılaşmayı, hatta dövülmeyi göze almak anlamına geldiği unutulmalı. Ahmet Mithat Efendi’nin, kendisini eleştirdi diye Lastik Sait Efendi’yi nasıl evire çevire dövdüğünü bu arada anımsamak hiç fena olmaz.

Eleştirel düşünme alışkanlığımız yok. Doğrudur. Yok. Kendiliğinden gelişen bir beceri değildir eleştirel düşünme. Birkaç deneyimle alışkanlığa dönüştürülmesi de söz konusu değildir. Çocukluktan başlayarak alınan eğitimle sağlanabilir. Birey olma bilincinin çocukluktan aşılanmış olmasını, iki kuşak öncesinden başlayarak bilimsel eğitim anlayışına sahip olunmayı gerektirir. Soru sormak bilinmelidir. Sormaya cesaret etmek, alacağı yanıtı hazmetmeye hazır olmak şarttır. Sorgusuz sualsiz kabul etmeme yürekliliği gösterilmeli; özgür düşünce benimsemeli; anlama çabasına girilmeli; sorgulama isteği duyulmalı. Bizim gibi bir toplumda bütün bunların söylenmesi çok kolay ama hayata geçirilmesi son derece zordur. Zorluğun kökleri öyle yerlere iner ki eliniz kolunuz bağlanır, bağlı kalır.

Ettiği duanın anlamını bilmeyen, içtiği ilacın “prospektüsünü” (!) okuyamayan, yargılandığı davanın içeriği hakkında bilgi edinemeyen kişilerin yaşadığı bir toplumda “anlama çabası” bile gösterilmezken eleştiri kültürü nasıl gelişebilir? *Kur’an*’ın, ezanın Türkçe okunmasını istemek dine küfretmek diye algılanır; doktorla eczacı arasındaki şifreli anlaşmayı çözmek olası değildir; davanızı sizinle yargıç arasında aracılık yapan avukatınız yanınızda değilken savunma olanağımız yoktur. Eğitim sistemi mi demiştik? İlkokuldan başlayarak sınıfta öğretmene soru soran azarlanırken; ortaöğretim kurumlarımız imam-hatip liselerine dönüştürülürken hangi okulda özgür düşünme ortamı oluşturulabilir; hangi öğretmen eleştiri kültürünün oluşmasını ve benimsemesini sağlayabilir?

Çocuk edebiyatı, yetişkinler için yazdıklarıyla hedefledikleri yere gelemeyen yazma heveslilerinin şanslarını bir de bu pazarda denemek istedikleri bir alan olmaktan çıkarılmalıdır. Bunu da ancak eleştirinin gücü sağlayabilir. Çocuk kitabı alanında son yıllarda sayıca artış, tür olarak çeşitlilik görülmeyle birlikte bu durumun niteliğe de böylece yansıtıldığı söyleyebilmek zor. Nitelikli eleştiri ortamının sağlanmasının ön koşulu kuşkusuz nitelikli yapıtlar verilmesi değildir. Ancak nitelsiz olanların eleştirilmekle yetinilmeyip teşhir edilmesi, çocuk edebiyatını yetenek sınama alanı olarak görenler için caydırıcı olabilir. Çocuk edebiyatı adı altında yayımlanan kimi kitapların “edebiyat” olmadığını söylemek kadar önemli olan ve söylenmesi gereken bir başka şey de kimi kitapların okunmamasının, çocuğun sağlıklı bir kafa yapısına ulaşabilmesi açısından, okunmasından daha yararlı olacağıdır.